

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN SAFEVİ DÖNEM ÖZELLİĞİ GÖSTEREN BAZI YAZMA ESER CİTLERİNİN TEZYİNATI

Gül GÜNEY - Feyzi AYDIN

Cite this article as:

Güney, G., Aydın, F. (2020). Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Safevi Dönem Özelliği Gösteren Bazı Yazma Eser Ciltlerinin Tezyinatı. UNIMUSEUM, 3 (1), 30-41.

ÖZ

İslam sanatı içinde önemli bir yer teşkil eden Safevi devleti gösterişli sanat eserleri ile temsil edilmiştir. Safevi hükümdarları sanatçıları korumuş ve sanat faaliyetlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Özellikle kitap sanatlarına verdikleri önem pek çok konuda yazma eser üretimine neden olmuştur. Bu eserler Tebriz, Herat, Şiraz, İsfahan gibi, sanat merkezlerinde üretilmiştir. Bu merkezlerden Şiraz, minyatürlü ve tezhipli yazma eserlerin üretimin yapıldığı önemli merkezlerden biri olmuş, tarih, bilim, edebiyat, din gibi pek çok konularda yazma eserler istinsah edilmiştir. Bunlardan İslam dünyasının kutsal kitabı olan Kur'anı Kerim nüshaları Safevi döneminde de önem arz etmiş, gerek cilt, hat, gerekse sayfa tezyinatı açısından nadir, özellikli Kur'an-ı Kerim nüshaları üretilmiştir. Bu nüshalardan bazıları bugün ülkemizdeki bazı yazma eser kütüphanelerinde bulunmaktadır. Makalede Safevi dönemi cilt sanatının oluşumunu etkileyen etmenler üzerinde durarak, Süleymaniye Kütüphanesi, Sultan Ahmed I koleksiyonunda yer alan ve Safevi dönem özelliği gösteren bazı Kur'an-ı Kerim nüshalarının ciltleri örneğinde Safevi cilt sanatında kullanılan motif ve kompozisyonlar değerlendirilmiştir. Ayrıca söz konusu nüshaların cilt tezyinatı ele alınıp motif, kompozisyon ve renk özelliklerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kur'an, Tezyinat, Nüsha, Safevi, Cild

ABSTRACT

THE BOOKBINDINGS ILLUMINATION OF THE SOME MANUSCRIPTS OF THE SAFAVI PERIOD BELONGS TO SÜLEYMANİYE LIBRARY

Safavid empire, which is an important place in Islamic art, is represented by artistic works of art. The Safeavid rulers played an important role in the protection and development of artistic activities. Especially the importance they give to book arts has led to the production of manuscripts in many subjects. These works were produced in art centers such as Tabriz, Herat, Shiraz, Isfahan. From these centers, Shiraz has been one of the important places where the production of miniature and illuminated manuscripts had been done on many subjects such as history, science, literature, religion. The Qur'an which is the sacred book of the Islamic world have also been important during the Safavid period, and rare, specific Qur'anic copies have been produced in terms of binding, calligraphy, and page illumination. Some of these Qur'an manuscripts are now located in some of the libraries in our country at Türkiye. The subject matter of the Qur'an manuscripts is located in the Süleymaniye Library, the Sultan Ahmed I collection. These copies displaying Safavid styles will be evaluated in terms of illumination. It is also argued over which schools are illuminated.

Key words: Qur'ans, Illumination, bookbindings, Safevi, Binding

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk sanatları Bölümü, İzmir - Turkey

Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Kars - Turkey

Unimuzed.org

Submitted: 30.04.2020

Accepted: 11.05.2020

Published online: 22.06.2020

Correspondence: Doç.Gül GÜNEY

Unimuseum

E-ISSN: 2651-3714

GİRİŞ

Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserleri bünyesinde barındırması açısından özellikle kütüphanelerden biridir. İstanbul'un Fatih semtinde Kanuni sokakta yer alır. 16.yüzyıl Kanuni Sultan Süleyman zamanında ilmi ve kültürel faaliyetlere verilen önem ile bir kültür merkezi kurulması düşünülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman bu düşünce ile Süleymaniye'de bir külliye yaptırmak için Mimar Sinan'ı görevlendirir. M.1550 yılı ile M.1557 yılları arasında tamamlanan külliye çeşitli yapı topluluğundan oluşur. Ancak külliye'nin birinci ve ikinci medreselerinin (Evvel ve Sani medreseleri ile Sibyan mektebinden meydana gelen bölüm) kitaplık haline getirilmesiyle Süleymaniye kütüphanesi'nin temelleri atılmış olur. Böylece camilerde, medreselerde, tekke ve dergâh-larda bulunan ve çoğu İstanbul'da olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan vakıf kütüphanelerinin çeşitli sebeplerle hizmet verememesi nedeni ile korumasız hale gelen kitaplar buraya taşınır. Oysa 1914'te I. Dünya Savaşı sebebiyle bazı kütüphaneler Yavuz Selim Camii'nin yanında bulunan Medresetü'l-Mütehassisin'e nakledilmişti (Bugün bu bina "Sultanselim Kız Meslek Lisesi" olarak kullanılmaktadır). Kitapların bir araya getirilmesi araştırmacıların bu kıymetli eserlerden daha iyi yararlanması ve kitapların daha iyi korunması amacı ile zamanın evkaf nezareti bunları bir binada toplamaya karar verir. Böylece kitaplar 1918 yılında bugün Süleymaniye Kütüphanesi olarak kullandığımız, aslında külliye'nin birinci ve ikinci medreseleri olan yapılara nakledilmiştir(Dener,1957;1-80). Süleymaniye Kütüphanesi'nin ilk kitapları, Medresetü'l-Mütehassisin'e nakledilen Âşir Efendi, Beşir Ağa, Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damad İbrahim Paşa, Esad Efendi, Hafız Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Laleli Mesih Paşa, Molla Çelebi kütüphanelerinin kitapları ile Süleymaniye Camii içerisinde bulunan kitaplardır.

Nadir yazma eseri bünyesinde barındıran kütüphanede 131 koleksiyon (Aşir Efendi, Beşir ağa Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa, Esad Efendi, Hafız Ahmet Paşa, Kılıç Ali Paşa, Laleli, Mesih Paşa, Molla Çelebi vb.) 73.488 adet yazma ve 49.494 adet Arap harfli basma eser olmak üzere toplam 122.980 adet eser bulunmaktadır. Bunun dışında yeni harfli eserler, yabancı dillerde kitaplar, levhalar, defterler ve çeşitli dosyalar bulunmaktadır. Bu eserler içinde dünyada tek nüsha ve padişahlara ithaf edilmiş çok değerli yazma eserler vardır (Kaya,2010;121-123) 1924 tarihinden itibaren Anado-

lu'nun pek çok yerinden Süleymaniye kütüphanesine pek çok yazma gönderilmiştir. Böylece Sonradan katılan koleksiyonlarla birlikte kütüphane ülkemizde yazma eserler merkezi haline gelen bir yazma eser kütüphanesi olma özelliğini kazanmıştır (Dener,1957;1-80).

Araştırmaya konu olan yazma eserler Safevi dönem özelliği göstermektedir. Safevî Dönemi, 1501 ile 1732 yılları arasında yaklaşık 250 yıl hüküm süren bir hanedanlıktır (Sümer,1999;1-203) Şah İsmail'in idaresinde Akkoyunlu Türkmenlerini yenerek Tebrizi alan Safeviler İmparatorluğunun temellerini atarlar. Birkaç yıl süren mücadeleden sonra önce Şiraz, daha sonra Horasan ve Herat'ı alırlar. Safevilerin 1507'de Herat'ı ele geçirmeleri ile, Timurlu kütüphanesi ve sanatçıları, aralarında Behzad da olmak üzere Safevilerin eline geçmiş, Şah İsmail'in hamiliği altında yeni baş şehir Tebriz'e getirilmiştir. Şahın kendi de ressam olan halefi Tahmasp saray atölyesini genişletmiş burada kitap sanatları ile çalışmalar yapmıştır. Böylece Safevi saray üslubu ilk başkent olan Tebriz'de oluşmuştur. Bu üslup sarayın bir kentten diğerine taşınması ile 1548'den sonra Kazvin'de, 1598'den sonra da İsfahan'da gelişmeye başlamıştır (Ulaş,2006;21) Bu dönemde hazırlanmış önemli eserler, çeşitli koleksiyonlarda, müzelerde ve kütüphanelerde korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu dönemde üretilen yazma eserler, saray nakkaşhaneleri olan Tebriz, Kazvin gibi başkentlerde üretildiği gibi, Safevî döneminde payitaht olmamasına rağmen Şiraz'daki atölyelerde de önemli bir kısmı hazırlanmıştır.

İslâm coğrafyasında yer alan diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi Safevi devleti de kitap sanatlarına önem vermiş bu konuda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Yaptıkları çalışmalar arasında Kur'an-ı Kerim yazmalarının hazırlanmasına ayrı bir önem vermişlerdir. Bu nedenle hat, tezhip ve cild gibi sanat dallarının en nadir örnekleri Mushaf yazmalarında görülür. Sanatkârlar maharetlerini en güzel şekilde göstererek muhteşem eserler oluşturlar. Mushaf'lar'da görülen bu özen, dönemin üslup özelliklerini belirleme açısından önemli olmuştur.

Araştırma konusu olarak Süleymaniye Kütüphanesi 001-003-011-022 envanter numaralı Sultan Ahmed I koleksiyonuna ait Mushaf yazmaları ele alınmıştır. Safevi dönem özelliği gösteren bu Mushaf yazmaları tezyinat açısından oldukça özelliklidir. Özellikle de cilt tezyinatı dönemin üslup anlayışı ile yapılmıştır. Yapılan araştırmada yazma eserlerden sadece 022 envanter numaralı eserin istinsah tarihinin olduğu görülmüştür. Diğerlerin tarihi yoktur. Ancak benzer kalıpların tekrarı bu eserlerin dönemle-

ri hakkında tahmin yürütmeyi sağlamaktadır. Çalışmada yazma eserlerin cilt özellikleri ele alınarak, motif ve kompozisyon açısından değerlendirilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi 001-003-011-022 Envanter No'lu Yazma Eserler

001 Envanter No'lu Eser

Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Sultan Ahmet I koleksiyonunda 001 envanter numarası ile kayıtlı Mushaf-ı Şerif'dir. İstinsah tarihi ve hattatı bilinmemektedir. 400x230 - 230x130 mm ölçülerinde, 318 yaprak ve 12 satır halinde, nesih hatla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Mushaf aherli ve çay rengi kağıtlar üzerine is mürekkebi ile yazılmıştır. Cildi ise mülemma cilttir (Figür 1-2).

Cildin alt kab dış pervazında Bakara suresinin 255. ayeti yer alır.

إِلَّا عِنْدَهُ يَشْفَعُ الَّذِي دَا مِنَ الْأَرْضِ فِي وَمَا السَّمَاوَاتِ فِي مَا لَهُ نَوْمٌ وَلَا سِنَّةٌ تَأْخُذُهُ لَا الْقَيُّومُ الْحَيُّ هُوَ إِلَّا إِلَهٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
يُؤُودُهُ وَلَا رُضْوَالًا السَّمَاوَاتِ كُرْسِيِّهِ وَسِعَ شَاءَ بِمَا إِلَّا عِلْمِهِ مَنْ بِشَيْءٍ يُحِيطُونَ وَلَا خَلْفَهُمْ وَمَا أَيْدِيهِمْ بَيْنَ مَا يَعْلَمُ بِأَذْنِهِ
الْعَظِيمِ الْعَلِيِّ وَهُوَ حَفِظَهُمَا

Türkçesi;

“Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.”

Miklebinde Ahzab suresinin 56. ayeti:

تَسْلِيمًا وَسَلَّمُوا عَلَيْهِ صَلُّوا أَعْمَانُوا الَّذِينَ يُأْتِيهَا َ النَّبِيُّ عَلَى يُصَلُّونَ وَمَلَائِكَةُ اللَّهِ إِنَّ

Türkçesi; “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.” Sertabında Vakı'a Suresinin 79. ve 80. ayetleri bulunmaktadır.

الْمُطَهَّرُونَ إِلَّا يَمَسُّهُ لَا (٧٩) (٨٠) الْعَالَمِينَ رَبِّ مَنْ تَنْزِيلٌ

Türkçesi; “ (79) Ona temizlenenlerden başkası el süremez. (80) (O), âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.”

Kabın içinde müşebbek¹ ve mülemma olarak iki teknik kullanılmıştır. Kabın şemsesi, köşebentleri ve dış pervazı müşebbek, köşebent ile şemse arası ve iç pervazı mülemma olarak tezyin edilmiştir. Salbek motifleri ise altın üzerine fırça ile çalışılmıştır. Şemse, ipliklerle paftalara ayrılmış, içleri rumi motifi ile simetrik olarak tezyin edilmiştir. Köşebentlerde şemse motifinin ¼ ü kullanılmıştır. Şemse ve köşebent arasında kalan alanda dairesel helezonlar üzerine yerleştirilmiş

¹ Müşebbek: Şebeke şekline sokulmuş, ağ ve kafes gibi örülmüş demek olan müşebbek kelimesi, ciltlerde şemse motifinde kullanılan bir tekniktir. Derinin ince ince oyulması ile cilt kabında yer alan şemse motifine yapııştırılmasına müşebbek şemse adı verilmektedir. Mülemma: Klasik Türk cildinde kap yüzeyinin tamamen altın ile kaplı olmasına mülemma cilt adını verilmektedir. Bkz.Mine Esiner Özen: Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, Prof.Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul 1985,s.53

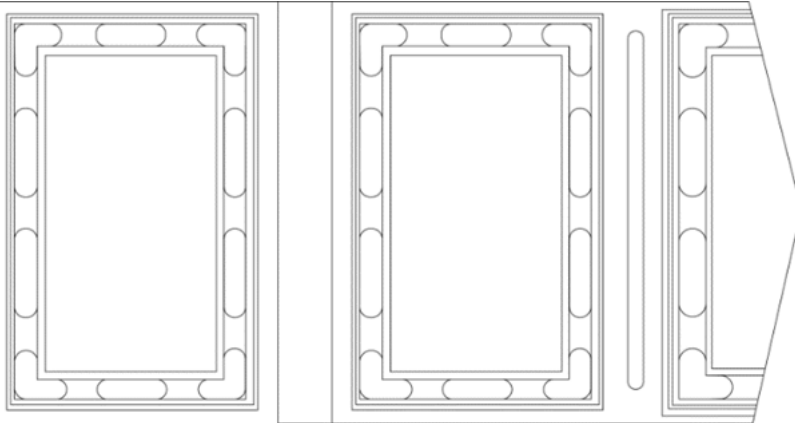
hatayi gurubu ve bulut motifleri ile simetrik olarak tezyin edilmiştir.(Resim) İç pervaz paftalara ayrılmış içleri hatayi gurubu motifleri ile mülemma olarak, dış pervaz ise pafta içleri rumi motifleri müşebbek olarak tezyin edilmiştir. Tasarım cetveller ile de sınırlandırılmıştır (Figür 5-6-7).

Figür 1. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı ve Mikleb

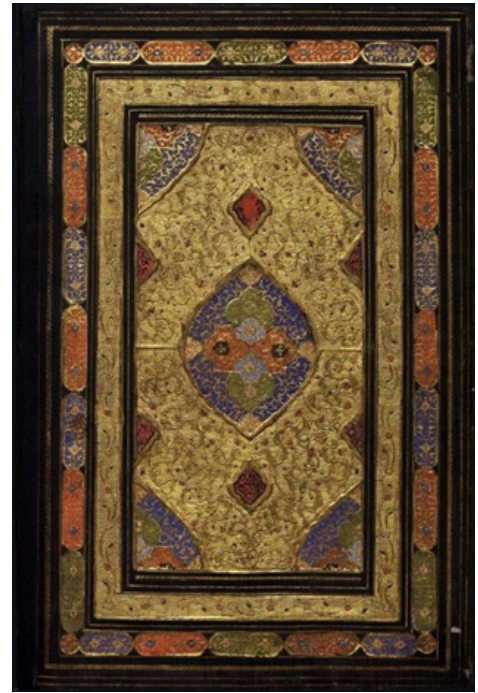
Figür 4. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Alt ve Üst Kab Dışı ¼ Desen

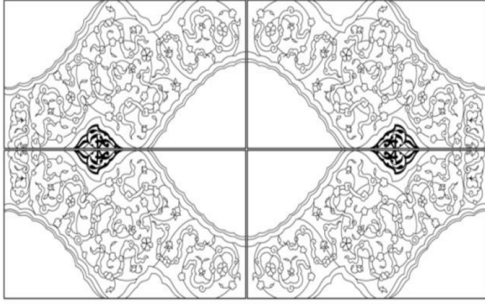
Figür 2. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı ve Mikleb

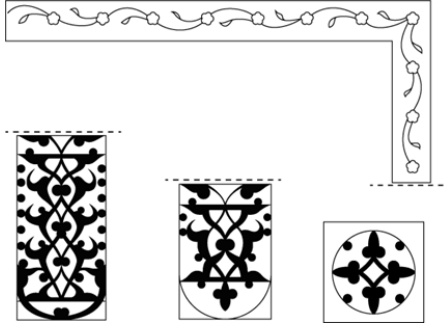
Figür 3. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Alt ve Üst Kab Dışı 1/2 Deseni

Figür 5. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Alt ve Üst Kab İçi

Figür 6. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Alt ve Üst Kab İçİ Deseni(yatay)

Figür 7. Süleymaniye Kütüphanesi 001 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçİ Pervaz Deseni

Göbek kısmında yer alan dendanlı şemse sarılma rumi ve hatayi gurubu motifler ile ¼ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Köşebentler şemse motifinin 1/4 'i olarak tasarlanmıştır. Şemse içinde kullanılan motif ve kompozisyon burada da devam etmiştir. Şemse ve köşebentler arasındaki alan bulut ve hatayi gurubu motiflerle ¼ oranında tasarlanmıştır. Salbeklerde de hatayi motifi tek başına kullanılmıştır. Miklep kısmı ise Cildin alt ve üst kabında görülen motif ve kompozisyonun tekrarıdır. Cildin alt ve üst kabının dış pervazında ve sertap kısmında paftalar içine yerleştirmiş sülüs hatla hadis ve ayet yer alır (Figür 10).

Alt ve üst kabın dış pervazında ve miklepde aynı hadisler, sertabda ise ayet yer almaktadır. Cildin alt ve üst kabının dış pervazında yer alan hadis:

قال النبي عليه السلام -من قراء مائة آية (١) من آيات الله فلو دعي ثم شاء قل سبع-على الصخرة وقلعها عنه(٢)
قال اشرف مني حملة- القرآن واصحابها الليل(٣) وقال افضل الاعمال الصلوة ثم قراءة القرآن صدق رسول الله(٤)

Türkçesi;

“Peygamber (Allah’ın huzur ve nimetleri onun üzerine olsun) dedi: herhangi bir 100 ayet okuyan (1). Allah’ın ayetlerinden, eğer- Kuranı zikrederse ardından isterse, dedi ona yedi kat serer kaya üzerine ve üzerinden yıkar (2). Benden daha şerefli bir hamledir- Kur’an ve gece sahipleri (3). Ve dedi amellerin en iyisi namazdır ardından da Kur’an okumaktır.- Allah Resülü doğru söyledi (4).”

Kabın sertabında ise Vakî’a suresinin 77, 78, 79 ve 80. ayetleri yer alır :

قال الله تعالى انه لقران كريم(٧٧) في كتاب مكنون(٧٨) لا يمسه الا المطهرون(٧٩) تنزيل من رب العالمين(٨٠)

“(77) Elbette bu, bir Kur’an-ı Kerim’dir (78) Saklanmış-korunmuş bir kitap’ta (yazılı)dir. (79) Ona, temizlenip-arınmış olanlardan başkası dokunamaz.(80) Alemlerin rabbinden indirilmedi. (Vakî’a suresi 77-78-79-80. ayetleri).”

Kabın iç kısmı müşebbek olarak tezyin edilmiştir. İpliklerle bölünen alanlar içine rumi motifinden oluşan kompozisyon raport olarak yerleştirilmiştir. İpliklerle oluşturulmuş paftaların zemininde limon küfü, mavi, turuncu ve siyah gibi renkler kullanılmıştır. Cetvellerle sınırlanan dış pervaz ise paftalara bölünmüştür. Pafta içleri rumi motifi ile müşebbek ve mülemma olarak tezyin edilmiştir. Mikleb içide aynı şekilde devam etmiştir (Figür 11-12-13-14).

003 Envanter Numaralı Eser

Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Sultan Ahmet I koleksiyonunda 003 envanter numarası ile kayıtlı Mushaf-ı Şerif’dir. İstinsah tarihi ve hattatı bilinmemektedir. 360x240 - 230x130 mm ölçülerinde, 314 yaprak ve 14 satır halinde, nesih hatla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Mushaf aherli ve çay rengi kağıtlar üzerine is mürekkebi ile yazılmıştır. Cildi ise mülemma cilttir (Figür 8-9).

Cild Özellikleri

Mushaf kahverengi renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin ön kabı, arka kabı, sırtı, sertâbı ve miklebi mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri genel olarak iyi durumda ve çok az deformasyona uğramıştır. Eserin cildi kahverengidir. Ancak restorasyon aşamasında bordo renkli deri parçaları ile tamir görmüştür.

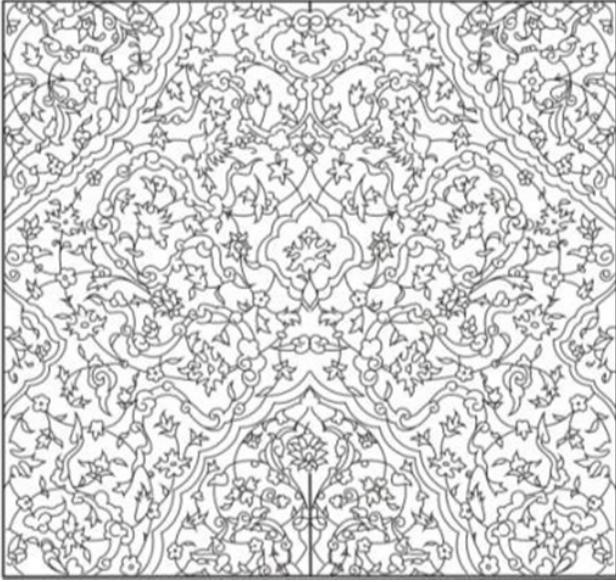
Cildin alt ve üst kabı miklebin dışı mülemma olarak tezyin edilmiştir. Alt ve üst kap ortada dikdörtgen bir alan ve dış pervazda paftalardan oluşmaktadır. Dikdörtgen alan şemse, salbek, ve köşebent kompozisyonundan oluşur.

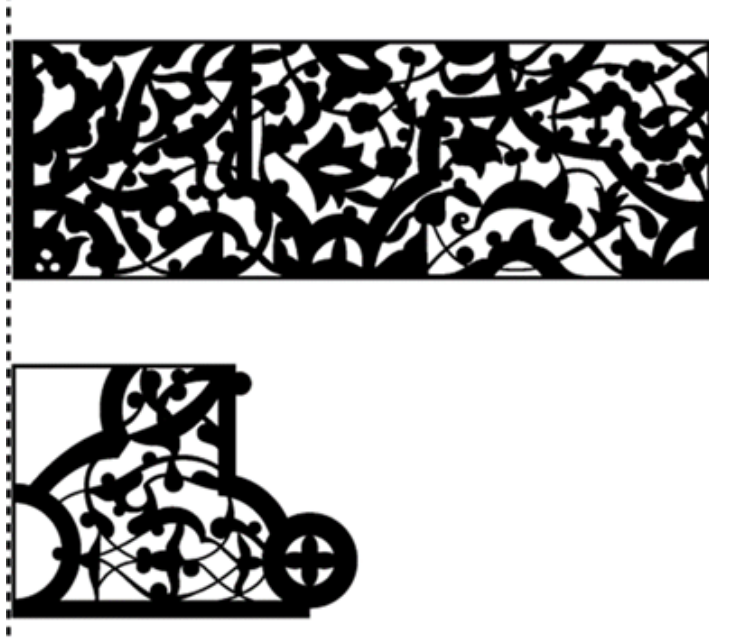
Figür 8. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif'in Alt Kab ve Mikleb Dışı

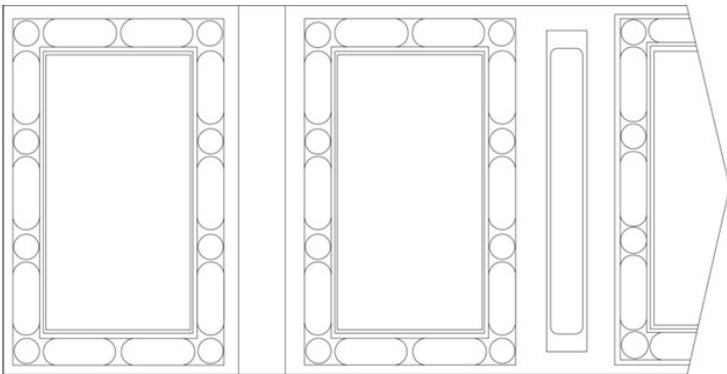
Figür 11. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kabının Alt Kab ve Mikleb İçi Deseni

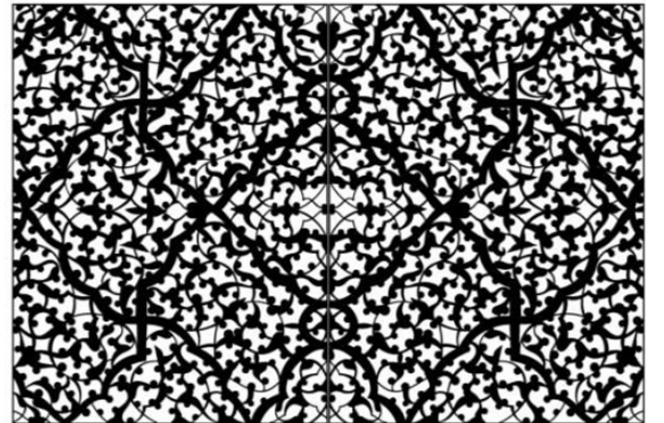
Figür 9. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif'in Alt, Üst ve Mikleb Formu

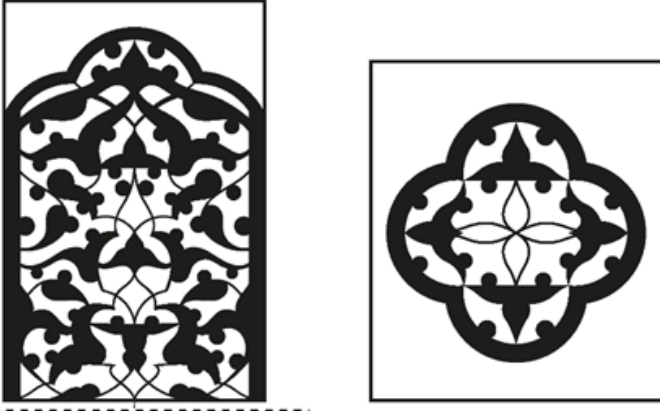
Figür 12. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçi Dış Pervaz Deseni

Figür 10. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kabının Alt ve Üst Kab Dikdörtgen Alan 1/2 Deseni

Figür 13. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçi Deseni

Figür 14. Süleymaniye Kütüphanesi 003 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçİ Dış Pervaz Deseni

011 Envanter Numaralı Eser

Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Sultan Ahmet I koleksiyonunda 011 envanter numarası ile kayıtlı Mushaf-ı Şerif'dir. H.968 / M.1560/1561 İsitinsah tarihi vardır. Hattatı bilinmemektedir. 384x265 - 218x146 mm ölçülerinde, 159 yaprak ve 15 satır halinde, nesih hatla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Mushaf aherli ve çay rengi kağıtlar üzerine is mürekkebi ile yazılmıştır. Cildi ise mülemma cilttir.

Cild Özellikleri

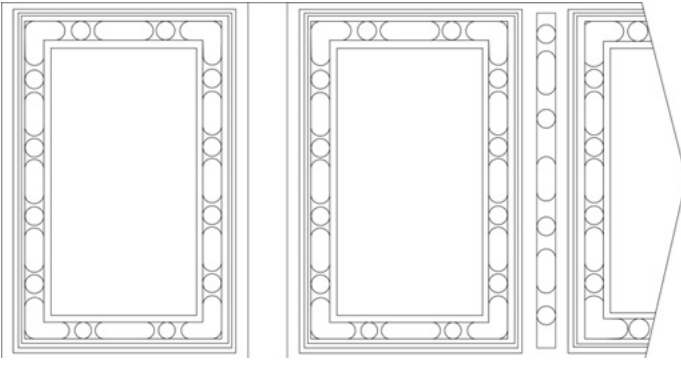
Mushaf koyu kahverengi, deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin ön, arka kabı, sırtı, sertâbı ve miklebi mevcuttur. Soğuk baskı tekniği ile yapılmış altınla mülemma cilttir. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Cildin alt ve üst kap ve miklep dışı ve içi tezyinat açısından özelliklidir. Cildin alt ve üst kap ve miklep dışı mülemma olarak tamamen altınla kaplı aynı motif ve kompozisyonlardan oluşmaktadır. Kap yüzeyi ortada cetvellerle sınırlanmış dikdörtgen alan, ve paftalara ayrılmış dış pervazdan oluşmaktadır. Dikdörtgen alan rumi, bulut ve hatayi gurubu motifler ile raport kompozisyonlardan oluşur. Sarılma rumilerle bölünen alanlar içinde hatayi gurubu motiflerle simetrik kompozisyonlara yer verilmiştir. Bulut motifleri ise serbest olarak yerleştirilmiştir. Kullanılan motifler birbirlerini engellemeden alttan ve üstten geçerek alan derinliğinin oluşmasını sağlamıştır. Dikdörtgen alanın etrafında yer alan dış pervaz daire ve dikdörtgen paftalar ve cetvellerden oluşur. Pafta içleri hatayi gurubu motifler ve bulut motifleri ile simetrik olarak tezyin edilmiştir. Cildin üst kabında görülen motif ve kompozisyonlar alt kaptaki da tekrar etmiştir. Miklebe tezyinatında ise kaptaki kullanılan motif ve kompozisyonun 1/3'ü kullanılmıştır. Sertap ise yine daire ve dikdörtgen olmak üzere paftalara ayrılmıştır. Pafta içleri hatayi gurubu ve bulut motifi ile simetrik olarak tezyin edilmiştir.

Miklebe ise kap üzerinde yer alan motif ve kompozisyonun devam ettiği görülür. Kabın sertap ve sırtı ise paftalı alanlardan oluşmaktadır. Pafta içleri bulut ve hatayi gurubu motiflerle simetrik olarak tezyin edilmiştir. Eserin kabının dış yüzeyinin tasarım özellikleri temel olarak kavisli ve dandanlı paftalardan, dikdörtgen alan bölmelerinden farklı bölümlere ayrılmış dış pervazlardan oluşmaktadır (Figür 15-16-17-18).

Eserin kabının içi ise dışına göre daha renkli tezyinlenmiş, dışında kullanılan malzeme kalitesi, zarafet ve işçilik artarak devam etmiştir. Ancak zamanla bazı alanlar deformasyona uğramış altınla tezyinlenmiş alanlarda dökülmeler görülmektedir. Çok renkli olarak tasarlanan kap içlerinde lapis ve siyah renk ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Kabın ortasında şemse formu yer alır. Şemse içi ipliklerle paftalara ayrılarak 1/4 oranında simetrik olarak tezyin edilmiş rumi motifinden oluşur. Köşebentlerde de aynı motif ve kompozisyon devam eder. Köşebentler ve şemse arasında kalan alan mülemma olarak tezyin edilmiştir. Yine burada hatayi gurubu motifler ve bulut motifi ile simetrik olarak tezyin edilmiştir. Ortada yer alan dikdörtgen alandan sonra iç pervaz ve dış pervaz kompozisyonlarına yer verilmiştir. İç pervaz paftalara ayrılmış, pafta içlerinde hatayi gurubu motifler kullanılarak sıvama altın ile tezyin edilmiştir. Dış pervaz ise yine paftalara ayrılmıştır. Mavi renkli zeminde rumi gurubu motifler ile simetrik kompozisyon oluşturulmuştur. Altın cetveller ile kompozisyon tamamlanmıştır (- Figür 19-20-21-22-23)

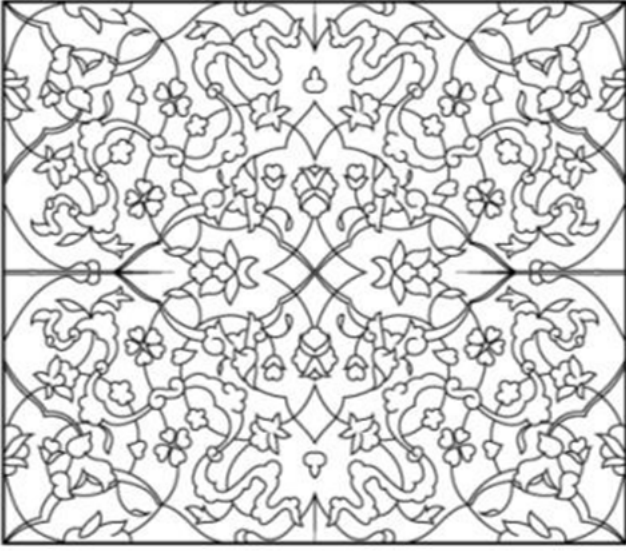
Figür 15. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif Alt Kab ve Miklep Dışı

Figür 16. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif Kab Dışının Genel Görüntüsü

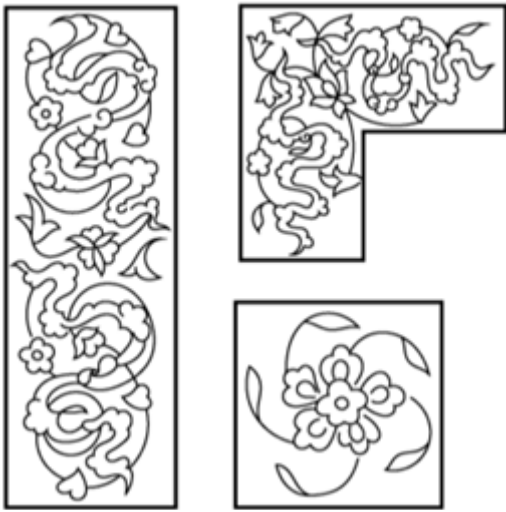
Figür 19. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Alt Kab ve Miklep İçi.

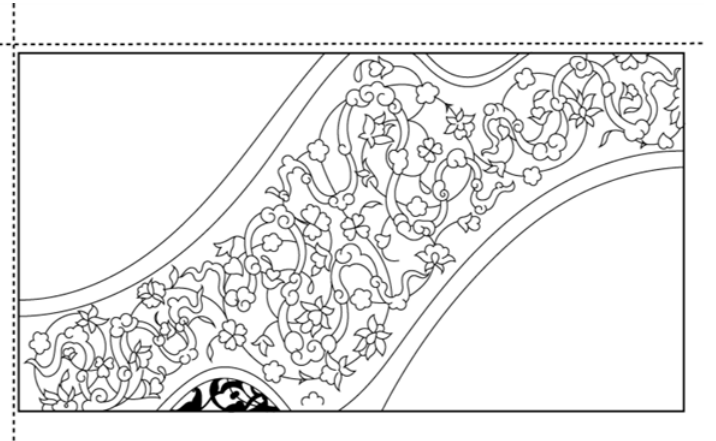
Figür 17. Süleymaniye Kütüphanesi 011 envanter no'lu Mushaf-ı Şerif'in Üst ve Alt Kabının Dışında Yer Alan Raport Kompozisyon

Figür 20. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kab İçi Deseni

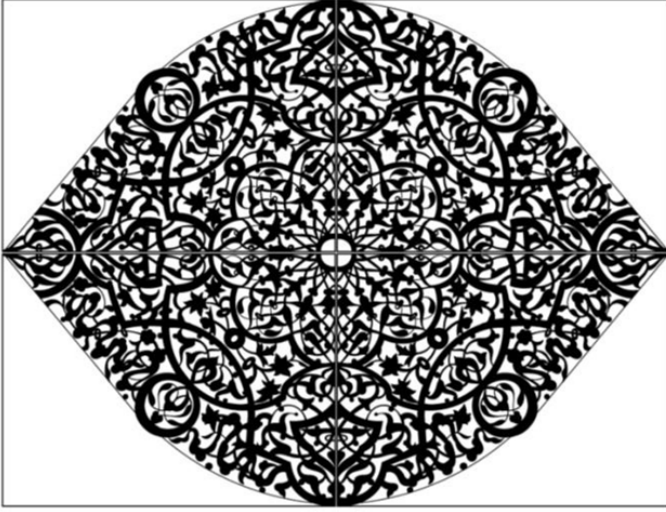

Figür 18. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Üst ve Alt Kabının Dış Pervazında Yer Alan Pafta Desenleri

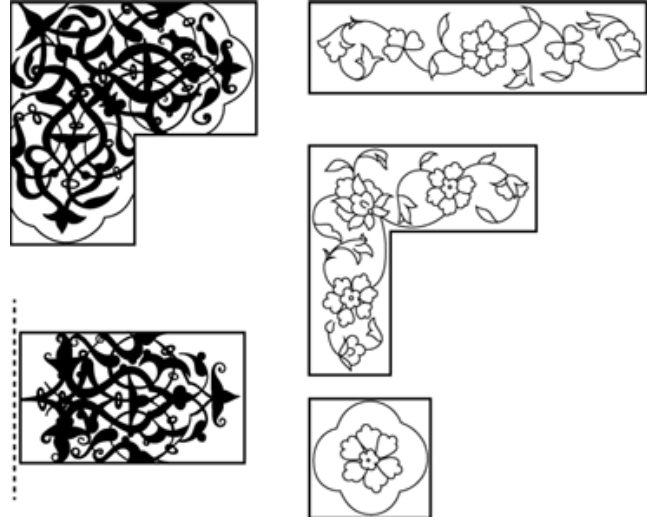

Figür 21. Süleymaniye Kütüphanesi 011 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kab İçi Deseni

Figür 22. Süleymaniye Kütüphanesi 011Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kabinin Şemse Deseni

Figür 23. Süleymaniye Kütüphanesi 011Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif Kabinin İçinde Yer Alan Dış Pervaz Paftaları

022 Envanter Numaralı Eser

Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Sultan Ahmet I koleksiyonunda 022 envanter numarası ile kayıtlı Mushaf-ı Şerif'dir. İstinsah tarihi ve hattatı bilinmiyor. 380x240 - 210x135 mm ölçülerinde, 337 yaprak ve 12 satır halinde, sülüs hatla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Mushaf aherli ve çay rengi kağıtlar üzerine is mürekkebi ile yazılmıştır. Cildi mülemma cilttir.

Mushaf kahverengi renkli deri kullanılarak hazırlanmış omurgasını mukavva oluşturmaktadır. Cildin alt ve üst kabı, sırtı, sertabı ve miklebi mevcuttur. Eserin fiziksel özellikleri iyi durumda ve deformasyona uğramamıştır. Mülemma cilde sahip olan eserde şemse ve köşebentler müşebbekdir. Kabin ortasında yer alan dendalı şemse rumi motifinden oluşan simetrik kompozisyona sahiptir. Rumi motifi ile eminde siyah, turuncu ve yeşil olmak üzere farklı renklerle paftalar oluşturulmuştur. Kabin köşebentinde de şemse motifinin ¼ ü kullanılmıştır. Şemse ve köşebentler müşebbek olarak tezyin edilmiştir. Şemse ve köşebent arasında kalan alan ise tamamen altınla kaplı mülemmadır. İpliklerle paftalara ayrılmış alan hatayi gurubu, bulut ve rumi motifi ile simetrik olarak tezyin edilmiştir. Kabin dış pervazı ise paftalara ayrılmış içleri bulut ve hatayi gurubu motifler ile simetrik olarak tezyin edilmiştir. Mikleb de de aynı motif ve kompozisyon devam etmiştir. Kabin sertabında ise Vâkı'a Suresi 77, 78, 79 ve 80. ayetleri yer almaktadır (Figür 24-25-26-27-28)

قال الله تعالى انه لقران كريم(٧٧) في كتاب مكنون(٧٨) لا يمسه الا المطهرون(٧٩) تنزيل من رب العالمين(٨٠)

“(77)Elbette bu, bir Kur'an-ı Kerim'dir(78) Saklanmış-korunmuş bir Kitap'ta (yazılı)dır. (79)Ona, temizlenip-arınmış olanlardan başkası dokunamaz.(80) Alemlerin Rabbinden indirilmedir (VAKIA SURESİ, 77-78-79-80. ayetleri).”

Kabin iç kısmında mülemma ve müşebbek bir arada kullanılmıştır. Kabin göbeğinde yer alan şemse ipliklerle paftalara ayrılmış, rumi motifi ile ¼ oranında simetrik, müşebbek olarak tezyin edilmiştir. Şemse zemininde sülyen, açık mavi, yeşil ve lapis kullanılmıştır. Köşebentlerde de şemse kompozisyonunun ¼ yer almaktadır. Şemse ve köşebentler arasında kalan alanda da bulut ve hatayi gurubu motifler simetrik ve tamamen altın ile kaplı mülemma olarak tezyin edilmiştir. Dikdörtgen alanın dışında iç ve dış olmak üzere iki pervaz bulunmaktadır. İç pervazda Bakara suresi 255. Ayet paftalar içine yerleştirilmiştir. Dış pervaz ise yine paftalara ayrılmış içleri simetrik olarak rumi motifi ile müşebbek olarak tezyin edilmiştir (Figür 29-30-31).

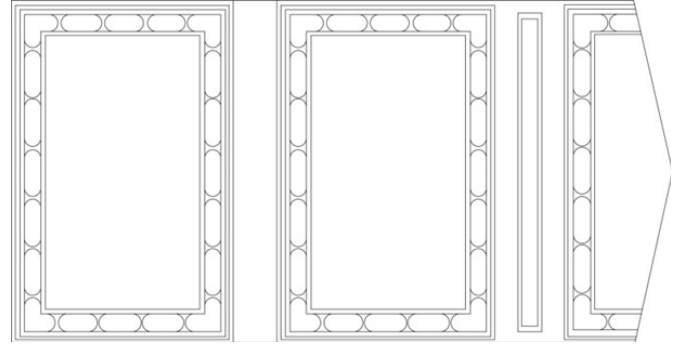
الله لا إله إلا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السموات وما في الأرض من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء وسع كرسيه السموات والأرض ولا يؤوده حفظهما وهو العلي العظيم

Türkçesi; “Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayan-
dır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne
de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur.
İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir?
O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptık-
larını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, ken-
disinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.
Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.
(O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökle-
ri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir,
büyüktür.”

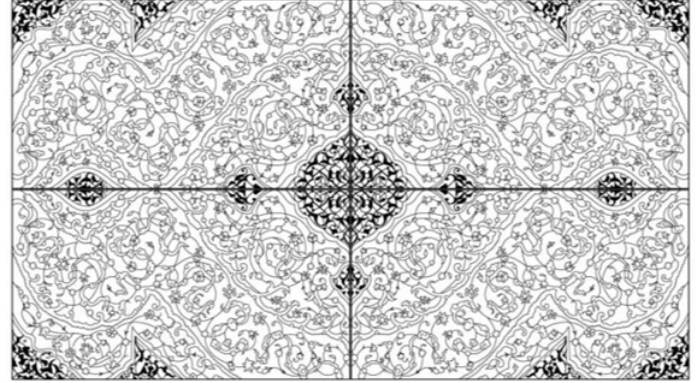
Örneklerde de görüldüğü gibi Safevi dönemi cilt sanatı
tezyinat açısından oldukça özelliğlidir. Yoğun bir tezyinat
üslubuna sahip kapların genelde dış yüzeyleri kabartma
olarak altınla kaplıdır. Bazı örneklerde altınlı alanların or-
tasında veya köşelerinde deriden oyulmuş motiflerin ya-
pıştırıldığı görülür. Müşebbek olarak adlandırılan bu üs-
lup pek çok kabda kendini gösterir. Kapların iç yüzeyi ise
genelde müşebbek olarak tezyin edilir. Ancak bazen iç ve
dış pervazlarda, sertapda mülemma olarak tezyin edildiği
de görülmüştür. Ayrıca Mushaf yazmalarında alt ve üst kap
dışlarında sülüs hatla yazılmış ayetler ve bazen de hadisler
yer alır.

Figür 24. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu
Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı

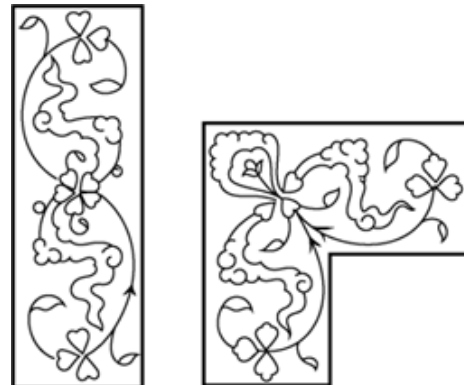
Figür 25. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu
Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı Şeması

Figür 26. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu
Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı Deseni (yatay)

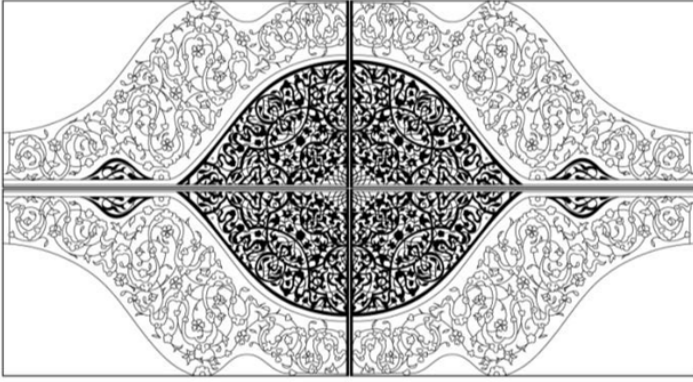
Figür 27. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu
Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı ¼ Deseni

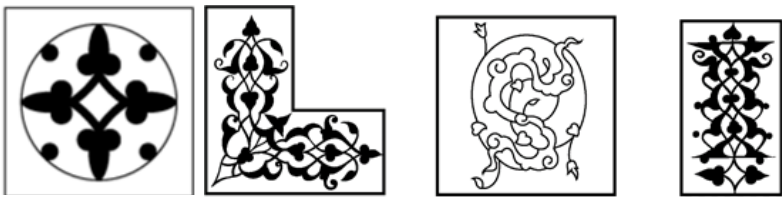
Figür 28. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu
Mushaf-ı Şerif'in Kab Dışı Dış Pervaz Deseni

Figür 29. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçi

Figür 30. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçi Kompozisyonu

Figür 31. Süleymaniye Kütüphanesi 022 Envanter No'lu Mushaf-ı Şerif'in Kab İçi Dış Pervaz Kompozisyonu

SONUÇ

16.yüzyılda Safevi dönemi kitap sanatların diğeri dallarında olduğu gibi cilt sanatı da kendi üslubunu oluşturmaya başlamış nadide eserler ortaya koymuştur. Tarih, edebiyat ve din vb. gibi pek çok konu ihtiva eden ve cilt, hat, tezhip ve minyatür gibi kitap sanatları açısından özellikli yazma eserler bu dönemde de üretilmiştir. Genel olarak deri ve

lake ciltler olmak üzere iki farklı malzemenin kullanıldığı bu dönemde cilt sanatı zirveye ulaşmış, teknik ve estetik yönden nadide cilt örnekleri üretilmiştir. Kahverengi, siyah ve bordo renklerin kullanıldığı deri ciltlerde kabın dışı genelde mülemma olarak tezyin edilmiştir. Tamamen altın ile kaplı deri ciltlerin dış yüzeyinde salbekli şemse, köşebentler, iç ve dış pervaz yer alır. Bu alanlar rumi, bulut, hatayi gurubu gibi motiflerle simetrik olarak tezyin edilmiştir. Dış ve iç pervazlar paftalara ayrılarak, bazen sülüs hatla ayetler yer alırken bazen de altın ile tezyin edilmiş hatayi gurubu motifler kullanıldığı görülür. Miklep formu ise kaplarda kullanılan motif ve kompozisyonlardan oluşur. Ayrıca kaplarda şemse kompozisyonların yanında ağaç ve hayvan motiflerinin yer aldığı doğa kompozisyonları da görülmektedir.

Mülemma ve müşebbek olarak tezyin edilen kap içlerinde ise salbekli şemse, köşebent, iç ve dış pervazlar yer alır. Bu alanlar deriden oyulmuş rumi motifinden oluşan simetrik kompozisyonlarla müşebbek olarak tezyin edilir. Şemse, salbek, köşebent, iç ve dış pervazdaki pafta zeminleri ise turuncu, lapis, limon küfü, yeşil gibi renklerle renklendirilmiştir. Deriden oyularak yapılan rumi motifleri renkli zeminlere yapıştırılmıştır. Müşebbek olarak tezyin edilen kap içlerinde şemse kompozisyonlar yanında paftalara ayrılmış dikdörtgen alanlardan oluşan kompozisyonlara da rastlanır. Temelleri Timur döneminde atılmış bu teknik Safevi ciltlerinde zirveye ulaşmıştır. Ancak Herat, Şiraz, Tebriz gibi merkezlerde yapılan ciltlerde bazı bölgesel farklılıklar ortaya konmuştur. Örneğin Şiraz ve Kazvin şemse kompozisyonlarında Herat'a nazaran daha renklidir. Herat kompozisyonların zemininde mavi ve siyahı tercih ederken Şiraz ve Kazvin kırmızı, yeşil, mavi, pembe gibi renkleri bir arada kullanmıştır. Ancak sanatçılar var olan kalıpları kullanmaktan kaçınmamışlar ufak farklılıklarla beraber benzer kalıpları tekrar etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Binark, İ.(1975). Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Ankara.
- Blair S. S.; Bloom, J. M., (1995). The Art And Architecture Of İslam, 1250-1800, Yale university Presss1995, s.165-183.
- Çığ, K.(1971).Türk Kitap Kapları, İstanbul.
- Çağman, F.; Tanındı, Z., (1996). "Remarks on Some Manuscripts from the Topkapı Palace Treasury in the Context of Ottoman-Safavid Relations," Muqarnas 13.

Derman, Ç. (2012). “Tarihimize Mushaf’ın Bezenmesi” Diyanet İlmi Dergi, “Kur’an” özel sayısı, Ankara, s.647-653

Dener, H.(1957). Süleymaniye Umumi Kütüphanesi. İstanbul: Maarif Basımevi.

Gündüz, T. (2000).“Safevîler” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.35, İstanbul, s.451-457.

Haldane, Duncan,(1983), Islamic Bookbindings, World of İslam Festival Trust, England .

Hillenbrant R.(2005). İslam Sanatı ve Mimarlığı, Barış matbaa

James, D.(1980). Qur’ans And Bindings from The Chester Beatty Library, World of İslam Festival Trust.

Karaca, B.(2002). “Safevî Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve II. Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevî İlişkileri” Türkler Ansiklopedisi, Cilt: IX, Ankara, s.409-418.

Kaya, N.(2010). “Süleymaniye Kütüphanesi” İslam ansiklopedisi, cilt 38, s.121-123.

Özen Mine E.(1985). Türk Cilt Sanatı, Ankara.

Raby, J; TANINDIZ.(1993).Turkish Bookbinding in The 15Th Century, Oxford.

Sümer, F.(1999). Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara.

Tanıncı, Z. (2016).“Illumination and Decarative Designs” The Art Of The Qur’an, Freer Gallery of Art ,İstanbul 2016, s.98-116

Ulaş L. (2006). XVI.Yüzyıl Şiraz El Yazmaları (Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar), Mas Matbaacılık, İstanbul, “Türkiye İş Bankası Yayınları”.

Özkeçeci İ. – Özkeçeci Ş.B.(2007).Türk Sanatında Tezhip, İstanbul